

RECENZJA

Rozprawy doktorskiej mgr Katarzyny Tarnowskiej

pt. **Prawnokarne i polityczno-kryminalne aspekty przestępstwa niealimentacji**

Promotor: **Prof. dr hab. Zofia Sienkiewicz**

Wrocław 2022, stron 770

1. Uwagi ogólne

1. Przedłożona do recenzji rozprawa doktorska to studium poświęcone problematyce prawnokarnych i polityczno kryminalnych aspektów przestępstwa niealimentacji. Taki zakres tematyczny sugeruje tytuł, jednak w istocie praca obejmuje poszerzony obszar badawczy, co należy podkreślić już na wstępie recenzji. Autorka podjęła próbę wieloaspektowej, kompleksowej analizy zjawiska uchylania się od płacenia alimentów. To bardzo ambitne przedsięwzięcie zaowocowało niezwykle obszerną objętościowo rozprawą, która w części merytorycznej liczy 720 stron. Rozbudowanie rozważań o perspektywę cywilistyczną i administracyjną było, zdaniem Autorki, niezbędne dla ustalenia pełnego zakresu kryminalizacji uchylania się od alimentów, aczkolwiek wydaje się, że tak szeroko zarysowana perspektywa badawcza rozprawy może czytelnikowi nieco utrudnić całościowe „ogarnięcie” treści rozprawy, wobec zawartej w niej ilości informacji, niekiedy bardzo szczegółowych. Gdyby Autorka rozważyła publikację rozprawy, sugerowałabym jej skrócenie i rezygnację z bądź bardziej syntetyczne ujęcie niektórych wątków.

Podjęta przez Doktorantkę problematyka badawcza jest niezwykle istotna. Zjawisko niealimentacji, to stały problem społeczny i prawny, który wymaga systemowego rozwiązania, stworzenia modelu opartego na właściwej edukacji oraz efektywnym współdziałaniu jednostek państwowych i samorządowych w ramach już istniejących jak też nowych rozwiązań prawnych tak, aby zminimalizować ingerencję prawnokarną w zakresie zapewnienia uprawnionym osobom należnych im świadczeń alimentacyjnych.

Przestępstwa przeciwko rodzinie, do których kodeks karny zalicza uchylanie się od alimentów, doczekały się w literaturze licznych opracowań, w tym monograficznych. Nie ma

potrzeby przytaczać, nawet tytułem przykładu, tych, które dotyczą przestępstwa niealimentacji, albowiem Autorka rzetelnie je prezentuje w bibliografii, jak również przy okazji analizy poszczególnych zagadnień podjętych w pracy. Wybór tematu można uznać za uzasadniony, po pierwsze dlatego, że tak kompleksowego opracowania problematyki niealimentacji nie było dotychczas w polskiej literaturze karnistycznej, a po drugie, Autorka skoncentrowała się w znacznym stopniu na ocenie nowelizacji kodeksu karnego z 23 marca 2017 r., zmieniającej dość zasadniczo kształt prawny art.209 k.k. typizującego przestępstwo uchylania się od alimentów, co miało na celu m.in. ukierunkowanie polityki karnej na skuteczniejszą egzekucję świadczeń alimentacyjnych. Doktorantka skoncentrowała się także na założeniach reformy kodeksu karnego z 20 lutego 2015 r. i - w warstwie empirycznej - ich realizacji w ramach polityki karnej odnoszącej się do czynów z art.209 k.k. Jest to zatem stosunkowo nowy materiał badawczy pozwalający podjąć próbę oceny tak rozwiązań normatywnych jak i praktyki, a w konsekwencji sformułować określone postulaty. Konkludując wypada podkreślić nie tylko trafność w wyborze tematu, ale też duże zaangażowanie Doktorantki w opracowanie tego dzieła, przygotowanego ogromnym nakładem pracy.

2. Recenzowana praca liczy łącznie 770 stron. Autorka posługuje się metodą badawczą formalnoprawną, historyczną i empiryczną. W analizie dogmatycznej wykorzystała w bardzo dużym stopniu literaturę przedmiotu, orzecznictwo sądów (Sądu Najwyższego, NSA, Trybunału Konstytucyjnego, sądów powszechnych i administracyjnych), 81 aktów prawnych, jak również inne źródła, w tym internetowe bazy danych. Materiał źródłowy wykazany w bibliografii prezentuje się zatem imponująco. Wystarczy wskazać, że wykorzystana w pracy literatura liczy 655 pozycji. Warto przy tym podkreślić, że Doktorantka posługuje się materiałem badawczym kompetentnie i swobodnie. Rzetelnie i skrupulatnie dokumentuje źródła informacji. Systematyka poszczególnych wątków tematycznych pozostaje w zgodności z przyjętą koncepcją pracy. Ważnym elementem rozprawy są autorskie badania empiryczne. Są to badania statystyczne, dość obszernie zilustrowane w dwóch rozdziałach pracy. Poza walorem poznawczym, celem tych badań była weryfikacja hipotez badawczych i założeń rozprawy. Oceniając merytoryczną stronę pracy, należy stwierdzić, że zarówno teoretyczna część rozprawy, jak i badania empiryczne świadczą o dobrym przygotowaniu naukowym Autorki.

3. Struktura pracy nie nasuwa zastrzeżeń przy założeniu, że płaszczyzna badawcza jest tak szeroko zarysowana i wieloaspektowa, jak zaproponowała Autorka. W ramach przyjętej koncepcji i konstrukcji pracy podział tak pojemnej tematycznie materii jest prawidłowy, a poszczególne rozdziały są zbudowane logicznie i przejrzyste z uwzględnieniem sformułowanych we Wstępie celów i założeń badawczych. Niektóre rozdziały w rozprawie zamyka syntetyczne podsumowanie zawierające wnioski Autorki.

Strona formalna pracy zasługuje na wysoką ocenę. Doktorantka swobodnie posługuje się językiem prawniczym, zaś Jej styl pisarski cechuje klarowność. Podkreślenia wymaga to, że

rozprawa została napisana bardzo dobrą polszczyzną i pod tym względem wyróżnia się jako praca doktorska.

Rozprawa składa się ze wstępu, dziewięciu rozdziałów i zakończenia. Teoretyczny trzon pracy stanowią rozdziały: IV (Przestępstwo niealimentacji – aktualny stan prawny po Nowelizacji kodeksu karnego z 23 marca 2017 r.); V (Przestępstwo niealimentacji – analiza wybranych zagadnień); VI (Przestępstwo niealimentacji – zagrożenie karą, tryb ścigania i przedawnienie karalności) i VII (Przestępstwo niealimentacji – dyrektywy i zasady wymiaru kary oraz środki probacyjne). Analizą dogmatyczną objęty jest także III rozdział – historyczny (Przestępstwo niealimentacji w poprzednim stanie prawnym [w Kodeksach karnych z 1932 r., 1969 r. oraz 1997 r.]). Dwa pierwsze rozdziały pracy są niejako wprowadzeniem do szeroko pojętej tematyki uchylania się od alimentów, przenosząc czytelnika na płaszczyznę cywilistyczną i administracyjną, tj. rozdział I (Obowiązek alimentacyjny w świetle Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego) i rozdział II (Ustawa o pomocy osobom uprawnionym do alimentów z punktu widzenia kryminalizacji uchylania się od obowiązku alimentacyjnego). Pracę zamykają dwa rozdziały empiryczne, które – jak pisze Autorka – dotyczą zestawienia i analizy danych statystycznych związanych z przestępstwem niealimentacji, tak z punktu widzenia efektywności w zakresie egzekucji świadczeń alimentacyjnych oraz skuteczności stosowanych kar, jak i zmian w strukturze ich orzekania (s.23); rozdział VII (Dłużnicy alimentacyjni w badaniach statystycznych) i rozdz. IX (Przestępstwo niealimentacji w statystykach karnych). Pracę wieńczy Zakończenie, formalnie potraktowane jako rozdział X.

4. W rozprawie zostały jasno określone cele badawcze. Jako cel nadrzędny Doktorantka wyznaczyła zbadanie i ustalenie, czy płaszczyzna karna (a szczególnie w obecnym kształcie) jest niezbędna dla ochrony interesów osób uprawnionych do alimentów, wobec istnienia innych płaszczyzn ochrony rodziny w zabezpieczeniu jej potrzeb materialnych, tj. płaszczyzny społecznej i cywilno administracyjnej. Tak zakreślone mu celowi służyć ma analiza i ocena całościowej regulacji prawnej odnoszącej się do przestępstwa niealimentacji jak również polityki karnej realizowanej przez organy ścigania oraz wymiaru sprawiedliwości w sprawach o czyny z art.209 k.k. Z tym ogólnie określonym celem badawczym wiążą się dwa cele szczegółowe, a dotyczą one analizy i oceny założeń dwóch wcześniej wspomnianych nowelizacji kodeksu karnego (z 2015 i 2017 r.) w kontekście zapewnienia większej skuteczności w rozwiązywaniu problemu uzyskiwania świadczeń alimentacyjnych.

Podstawową kwestią będącą przedmiotem całościowej analizy jest – jak pisze Doktorantka – udzielenie odpowiedzi na fundamentalne pytanie, czy niezbędna jest dalsza kryminalizacja uchylania się od alimentów, a jeśli tak, to w jakim kierunku powinno ewoluować prawo karne, aby stało się efektywnym instrumentem w zwalczaniu zjawiska niealimentacji. Należy zauważyć, że tak zarysowana oś badawcza świadczy o tym, iż Autorka trafnie identyfikuje najważniejsze problemy w ramach obranego tematu. Próba ich rozwiązania, a przynajmniej wielostronnej prezentacji to zadanie ambitne, będące sporym wyzwaniem dla Doktorantki.

Lektura recenzowanej pracy skłania generalnie do wniosku, że Autorka dobrze wywiązała się z tego zadania.

II. Uwagi szczegółowe

1. Rozprawę doktorską otwiera Wstęp, który stanowi ważną część pracy, bowiem informuje czytelnika nie tylko o zawartości pracy, ale jest wprowadzeniem do analizy tematu, przedstawieniem założeń metodologicznych, zwłaszcza w zakresie wyznaczania problemów i zadań badawczych, zastosowanych metod, technik i narzędzi badawczych oraz przede wszystkim celów pracy. Doktorantka dobrze uzasadnia wybór tematu rozprawy, koncepcji pracy oraz poszczególnych zagadnień będących przedmiotem badań. Zwraca uwagę na zasadność tak szerokiego, kompleksowego ujęcia problematyki niealimentacji, a więc uwzględnienia w rozważaniach i analizach płaszczyzny społecznej teoretycznej i praktycznej. Podkreślić wypada, że Wstęp do rozprawy w zaproponowanym kształcie spełnia w pełni swoją rolę, znalazły się w nim wszystkie elementy niezbędne do charakterystyki rozprawy doktorskiej.

2. W rozdziale I Autorka, w oparciu o regulacje kodeksu rodzinnego i opiekuńczego, wyjaśnia czym jest obowiązek alimentacyjny analizując charakter prawny, zakres i treść tego obowiązku oraz wskazując krąg osób zobowiązanych do alimentacji. Rozpoczęcie pracy od charakterystyki obowiązku alimentacyjnego, który jest znamieniem przestępstwa niealimentacji, jest celowe i logiczne. Doktorantka dość obszernie i szczegółowo prezentuje to zagadnienie w oparciu o literaturę i orzecznictwo z zakresu prawa rodzinnego. Wartościowy materiał zawarty w tym rozdziale mógłby z powodzeniem stanowić odrębny artykuł. Wydaje się, że na użytek ewentualnej publikacji rozprawy warto zastanowić się nad skróceniem tego, liczącego blisko 60 stron, fragmentu pracy także ze względu na nie tak duże powiązanie merytoryczne z tematem wiodącym pracy.

3. Rozdział II pracy również nie jest bezpośrednio związany z problematyką określoną tytułem rozprawy. Rozważania w nim zawarte dotyczą kwestii pomocy prawnej osobom uprawnionym do alimentów, w szczególności w oparciu o ustawę z 7 października 2007 r. o pomocy osobom uprawnionym do alimentów. Jak podkreśla Autorka, jeśli zawiodą instrumenty przewidziane w procedurze karnej, ochrona administracyjna jest kolejnym etapem w procesie realizacji obowiązku alimentacyjnego. W przekonujący sposób Doktorantka uzasadnia konieczność rozwinięcia tego tematu stawiając zasadnicze pytanie o skuteczność rozwiązań prawnych przewidzianych w analizowanej ustawie, a przede wszystkim o efektywność egzekucji świadczeń alimentacyjnych wypłacanych z Funduszu Alimentacyjnego w kontekście roli prawa karnego w procesie zabezpieczenia osobom uprawnionym należnych im alimentów. Autorka prezentuje środki i instrumenty o charakterze administracyjnym, które wedle ustawy z 2007 r. (i późniejszych jej nowelizacji)

mają na celu zapewnienie maksymalnej skuteczności w wywiązywaniu się dłużników ze zobowiązań alimentacyjnych.

W tej części pracy odnajdujemy kilka interesujących wątków. Przykładowo można wskazać na niezbyt fortunne rozwiązanie ustawy polegające na zobowiązaniu niepracującego dłużnika alimentacyjnego do podjęcia zatrudnienia. Skuteczność tego środka, jak wykazuje Autorka, kształtuje się w skali roku zaledwie na kilkuprocentowym poziomie (s.104). Kontrowersyjnym rozwiązaniem ustawy jest możliwość zatrzymania w trybie administracyjnym prawa jazdy (s.107-109). Pomimo wątpliwości doktryny co do konstytucyjności tego środka oraz jego charakteru, Trybunał Konstytucyjny uznał, wprawdzie niejednomyślnie, jego zgodność z Konstytucją. Autorka, jak się wydaje, niezbyt entuzjastycznie ocenia skuteczność tej formy przymuszania dłużników (w ostatnich latach na poziomie 8%). Wnikliwa ocena ustawy z 2007 r. i praktyki jej stosowania skłania Autorkę do stwierdzenia, że system wypłacania świadczeń z Funduszu Alimentacyjnego jest niedoskonały (s.116). Komentowany rozdział jest bardzo dobrze udokumentowany źródłowo. W końcowej części zawiera interesujące wnioski wskazujące na wadliwość systemu ochrony administracyjnej oraz propozycje Autorki rozwiązań zmierzających do lepszego funkcjonowania zarządzania środkami Funduszu Alimentacyjnego.

4. Kolejny rozdział pracy (III) ma charakter historyczny. Jest to dość obszerny rozdział, a materiał w nim zawarty dowodzi z pewnością erudycji Autorki. Na tle rozwiązań uprzednio obowiązujących kodeksów karnych (z 1932 r. i z 1969 r.) oraz kodeksu z 1997 r. (do nowelizacji z 2017 r.) pokazana jest ewolucja przepisów kryminalizujących uchylanie się od alimentów.

Doktorantka w oparciu o obszerną literaturę przedmiotu oraz orzecznictwo Sądu Najwyższego skrupulatnie analizuje te znamiona podmiotowe i przedmiotowe przestępstwa niealimentacji, które stwarzały problemy interpretacyjne, a z których ustawodawca zrezygnował w nowelizacji z 2017 r. („uporczywość” i „niemożność zaspakajania podstawowych potrzeb życiowych”). Uwzględnia ponadto te znamiona, które występowały wyłącznie w kodeksie karnym z 1932 r.(„doprowadzenie do nędzy lub konieczności korzystania ze wsparcia”, „złośliwość”). W tym kontekście zauważa, że jedynym wspólnym dla wszystkich kodeksów znamieniem pozostało „uchylanie się” (od alimentów). Warto podkreślić, że ten wartościowy fragment rozprawy to niejako przedpole do rozważań nad obecnym kształtem prawnym przestępstwa niealimentacji (rozdz.IV).

Interesujący fragment stanowi prezentacja ewolucji poglądów w doktrynie odnośnie interpretacji terminu „uporczywość”, wobec braku definicji legalnej. (s. 128-131, 137-144). Przedstawione tu rozważania są przydatne w kontekście późniejszej charakterystyki strony podmiotowej badanego przestępstwa. Autorka sygnalizuje też inne istotne problemy wynikające z analizy znamion przestępstwa niealimentacji, które znalazły rozwinięcie w

kolejnych rozdziałach pracy. Ogólna ocena tego rozdziału jest wysoka tak z uwagi na jego konstrukcję, jak i wartość merytoryczną.

5. Rozdział IV stanowi w zasadzie trzon teoretycznej części rozprawy. Zawiera pogłębioną analizę znamion przestępstwa niealimentacji w jego obowiązującym kształcie prawnym, nadanym ustawą z 23 marca 2017 r. Chociaż materia objęta tym, liczącym 120 stron, rozdziałem jest szeroka i zróżnicowana, konstrukcyjnie nie budzi on zastrzeżeń. Autorka na wstępie pisze, jakie było *ratio legis* nowego ujęcia art.209 k.k. oraz na czym polegają zasadnicze różnice w stosunku do jego wersji pierwotnej. Fundamentalną zmianą była rezygnacja ze znamienia „uporczywości” na rzecz kryterium obiektywnego, określonego jako „zaległość alimentacyjna stanowiąca równowartość co najmniej 3 świadczeń okresowych albo opóźnienie zaległego świadczenia innego niż okresowe, wynoszące co najmniej 3 miesiące”. Istotnym novum było wprowadzenie konstrukcji przestępstwa formalnego, obok dotychczas istniejącego przestępstwa materialnego, a także klauzuli niekaralności oraz możliwości odstąpienia od wymierzenia kary. Autorka trafnie zauważa, że „obecna regulacja budzi szereg poważnych wątpliwości” (s.176), do których odnosi się w dalszej analizie art. 209 k.k. Należy podkreślić, że Doktorantka dobrze identyfikuje problemy tak legislacyjne, jak i czysto interpretacyjne.

Rozważania Doktorantka rozpoczyna od szczegółowych uwag na temat dobra prawnego chronionego normą art. 209 k.k., następnie skupia się na prezentacji typu podstawowego i kwalifikowanego w kontekście strony przedmiotowej. Autorka słusznie stwierdza, że nowa konstrukcja przestępstwa niealimentacji poprzez rozbicie na dwa typy, (z których typ podstawowy, wprowadzony ustawą z 2017, r. jest przestępstwem formalnym), oznacza poszerzenie zakresu kryminalizacji na zachowania nie objęte wcześniej treścią art. 209 k.k., podkreślając jednocześnie, że obiektywizacja przesłanek niealimentacji, wynikająca z nowego brzmienia art.209 k.k., spowodowała wykluczenie z zakresu penalizacji takich sytuacji, gdy zobowiązany nie mógł wykonać zobowiązania alimentacyjnego z przyczyn od niego niezależnych. (s.190).

Interesujące rozważania Autorki poświęcone są interpretacji pojęcia „uchyla się”. Posiłkując się w stosowną literaturą przedmiotu oraz orzecznictwem sądowym, zauważa, iż rozumienie tego terminu w kontekście przestępstwa niealimentacji nie uległo zmianie po nowelizacji art. 209k.k., nawet po wyeliminowaniu ze znamion tego czynu „uporczywości”. Można mieć jednak pewne wątpliwości, czy wykazanie złej woli po stronie sprawcy uchylania się od alimentów jest obecnie – jak pisze Autorka – wystarczające (s.194), abstrahując oczywiście od przesłanek obiektywnych.

Nie sposób odnieść się do wszystkich poruszonych w tej obszernej części pracy zagadnień. Jednym z nowych rozwiązań, które wywołują zastrzeżenia Autorki jest zakres źródeł obowiązku alimentacyjnego. Zdaniem Doktorantki wyeliminowanie ustawy jako źródła tego

obowiązku rodzi szereg negatywnych skutków, m.in. prowadzi do dekryminalizacji pewnej części zachowań, które przed nowelizacją z 2017 r. wyczerpywały znamiona czynu z art. 209 k.k. (s.209-211). Generalnie Autorka przyłącza się do głosów w doktrynie oceniających krytycznie zmianę w tym zakresie treści art. 209 k.k (s. 223-224). Istotnym fragmentem komentowanego rozdziału są rozważania na temat strony podmiotowej przestępstwa niealimentacji. Autorka wraca do interpretacji terminu „uchyla się” tym razem w kontekście strony podmiotowej i w oparciu o orzeczenie SN z 20 marca 2019 r. konstatuje, że „uchylanie się” to umyślne zachowanie, z pełnym rozeznaniem naganności swojego zaniechania, polegające na nie łożeniu na utrzymanie osoby uprawnionej(s. 242). Nie ma wątpliwości, że w grę wchodzi zamiar bezpośredni. Nie jest to już tak oczywiste w przypadku zamiaru ewentualnego, zwłaszcza gdy mówimy o typie kwalifikowanym niealimentacji (tj. przestępstwie skutkowym). Doktorantka analizując stanowiska w doktrynie oraz powołując się na wspomniane orzeczenie SN stwierdza, że oba rodzaje winy umyślnej należy mieć na uwadze zarówno w odniesieniu do typu podstawowego, jak i kwalifikowanego przestępstwa niealimentacji. Z tym poglądem należy się zgodzić.

Całkowicie nowym rozwiązaniem, wprowadzonym do art. 209 k.k. ustawą z 23 marca 2017r., są klauzule niepodlegania karze oraz odstąpienia od wymierzenia kary. Konstrukcja tych instytucji budzi w literaturze spore wątpliwości w kontekście uznania ich za czynny żal w sensie klasycznym, m.in. z uwagi na brak elementu dobrowolności po stronie sprawcy. Autorka w obszernej analizie pokazuje problemy wynikające z wprowadzenia tych instytucji, jak np. kwestię interpretacji ustawowej przesłanki uiszczenia w całości zaległych alimentów (s.257-261), czy też zróżnicowanie skutków procesowych zastosowania obu instytucji wobec podziału przestępstwa niealimentacji na typ podstawowy i kwalifikowany (s.263-265), relacji art. 209 §5 k.k. do art. 59 k.k. stanowiącego ogólną podstawę kodeksową do odstąpienia od wymierzenia kary. W analizie tego wątku Doktorantka w dużej mierze posiłkuje się opracowaniem M. Małeckiego „Przestępstwo niealimentacji w perspektywie zmian (uwagi do rządowego projektu nowelizacji art. 209 k.k. z 28 października 2016 r.)”. Interesujące rozważania Autorka zamyka podsumowaniem, w którym postuluje bardziej precyzyjne ujęcie omawianych instytucji, zwłaszcza w kontekście traktowania ich jako klasycznego czynnego żalu. Podnosząc mankamenty tej regulacji, wskazuje też pozytywne praktyczne strony jej wprowadzenia, m.in. rozwiązywanie konfliktu społecznego nie poprzez karanie, wyeliminowanie postępowania wykonawczego, generalnie skrócenie procedury pociągnięcia sprawcy do odpowiedzialności. Generalnie jednak słusznie uważa, że w obecnym kształcie prawnym „instytucje te mogą stanowić zachętę dla sprawców, by uniknąć odpowiedzialności karnej bądź ponieść ją w ograniczonym zakresie (..)” (s. 293).

Obszerną i wielowątkową część rozprawy prezentującą bardzo wnikliwie zmiany wprowadzone do art. 209 k.k. nowelizacją z 23 marca 2017 r., szczególnie w aspekcie przyjętego przez ustawodawcę celu, tj. wzmocnienia realizacji obowiązku alimentacyjnego, zamykają dobrze przemyślane przez Autorkę, wnioski końcowe. Powołując się na własne badania zauważa, że potwierdziły się obawy wynikające z krytycznej analizy poszczególnych

rozwiązań, albowiem nowelizacja „nie przyczyniła się do wzrostu skuteczności egzekucji świadczeń alimentacyjnych, generując dodatkowe obciążenie budżetu państwa z powodu rosnącej populacji osadzonych w zakładach karnych”. (s.292). Rozdział IV, to bez wątpienia gruntownie przygotowana część rozprawy.

6. Rozdział V poświęcony jest dogmatycznym i teoretycznym rozważaniom wokół takich zagadnień jak zaniechanie, skutek oraz źródła i treść obowiązku gwaranta. To kolejny obszerny rozdział, nasycony dużą ilością informacji i zilustrowany szeroko literaturą przedmiotu. Autorka na wstępie uzasadnia wybór właśnie tych wątków tematycznych. Wybór ten nie budzi w zasadzie zastrzeżeń, jako że niealimentacja jest przestępstwem z zaniechania i skutkowym (obecnie tylko w typie kwalifikowanym). Analizę wybranych zagadnień w kontekście badanego przestępstwa, Doktorantka poprzedza nazbyt rozbudowanymi i szczegółowymi – jak się wydaje - uwagami natury ogólnej, aczkolwiek trzeba przyznać, że jest to ciekawa lektura, wymagająca od Autorki dobrej znajomości stosownego piśmiennictwa i dużego zaangażowania intelektualnego, bowiem dotyczy trudnych teoretycznie problemów i nie rozstrzygniętych w doktrynie sporów wynikających, przykładowo z interpretacji art. 2k.k. w oparciu o koncepcję normatywnego powiązania pomiędzy zaniechaniem a skutkiem.

Kolejny istotny, omówiony w tym rozdziale wątek wiąże się z materialnym charakterem przestępstwa niealimentacji. Zagadnienie to, w oparciu o polską i niemiecką literaturę oraz orzecznictwo SN, Autorka dość gruntownie analizuje starając się przybliżyć czytelnikowi wzajemną relację pomiędzy narażeniem, a niebezpieczeństwem dla dobra prawnego, jakim jest w przypadku przestępstwa niealimentacji, prawo do zaspakajania potrzeb życiowych uprawnionego, jak również określić charakter niebezpieczeństwa oraz narażenia, z punktu widzenia jego bezpośredniości czy też pośredniości w zakresie ryzyka dotyczącego wystąpienia przestępnego skutku i wreszcie omówić znamię skutku występujące w art. 209 §1 a k.k. Doktorantka trafnie zauważa, że nowelizacja z 2017 r. nie zmieniła poglądu, iż „przestępstwo niealimentacji należy do tej kategorii przestępstw, przy których wymaga się, by narażenie uprawnionego na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych miało charakter konkretny, a nie abstrakcyjny” (s.323). Dwa dalsze fragmenty, tj. uwagi o normatywnym przypisaniu skutku oraz dogmatycznym rozumieniu znamienia skutku także świadczą o umiejętności prowadzenia dyskursu naukowego oraz wyciągania stosownych wniosków (s.324-340).

Ostatni fragment komentowanego rozdziału poświęca Autorka kwestii gwaranta (tj. osoby, na której ciąży prawny i szczególny obowiązek dostarczenia osobie uprawnionej środków utrzymania) nienastąpienia skutku w postaci narażenia osoby uprawnionej na niemożność zaspokojenia jej podstawowych potrzeb życiowych. Skomplikowany charakter prawny normy art. 2 k.k. odnosi się tak do kwestii źródeł jak i treści obowiązku gwaranta. Z tą niełatwą materią Autorka dobrze radzi sobie, umiejętnie analizując poglądy doktryny Stwierdza m.in.,

iz źródła obowiązku alimentacyjnego są usytuowane poza normami prawa karnego (s.357). Prezentując dość seroko rozważania na temat treści obowiązku gwaranta, Autorka przyjmuje za M. Królikowskim, iż treść tego obowiązku koncentruje się wokół należytej staranności, a także racjonalności w zachowaniu (s.370). Ten nasycony treścią fragment rozdziału, Autorka w niewielkim jednak zakresie przenosi na grunt przestępstwa niealimentacji (s.363-364).

7. Dwa ostatnie rozdziały teoretycznej części rozprawy wiążą się z problematyką, najogólniej mówiąc, ustawowej reakcji na przestępstwo niealimentacji. W rozdz. VI omówione zostało zagrożenie karą, tryb ścigania i przedawnienie karalności. Rozdział zaczyna się od porównania zagrożeń karnych przestępstwa niealimentacji w poprzednio obowiązujących kodeksach karnych i kodeksie z 1997 r. w wersji pierwotnej oraz obowiązującej po nowelizacji z 2017 r. Przed analizą poszczególnych kar przewidzianych w sankcji art.209 k.k., trafnym zabiegiem Autorki jest ogólna charakterystyka zmian w systemie reakcji karnej wprowadzonych reformą kodeksu z 20 lutego 2015 r., dość istotnie modyfikującą zarówno kary i środki karne, jak i instytucje wymiaru kary.

Kara grzywny, w ocenie Doktorantki, jest środkiem mało efektywnym wobec sprawców analizowanego przestępstwa i z tego powodu rzadko stosowanym przez sądy, pomimo tego, że jest jedną z dwóch kar wolnościowych, które wedle założeń ustawodawcy, powinny być priorytetem w przypadku drobnych i średnich występów. W opinii Autorki, obciążenie grzywną skazanego za przestępstwo uchylania się od alimentów może utrudnić zaspakajanie potrzeb materialnych pokrzywdzonych tym przestępstwem. Grzywna w takim rozumieniu może w praktyce okazać się swoistym rozwiązaniem konkurencyjnym. Niski wskaźnik udziału kary grzywny w strukturze kar orzekanych za badane przestępstwo, wynika też – jak słusznie pisze Autorka – z niemożliwości egzekucji tej kary z powodu złej sytuacji materialnej skazanych, co skutkuje zamianą grzywny na zastępcze pozbawienie wolności (s. 382). Ta ostatnia - według recenzenta –w zasadzie nie powinna mieć zastosowania wobec sprawców uchylania się od alimentów. Dlatego należy zgodzić się z Doktorantką, że w tym kontekście dobrym rozwiązaniem było wprowadzenie do kodeksu możliwości zarządzenia wykonania kary ograniczenia wolności w formie nieodpłatnej pracy na cele społeczne albo kary grzywny w miejsce orzeczonej kary pozbawienia wolności (s.383).

Kara ograniczenia wolności, zdaniem Autorki, to najwłaściwszy środek reakcji na przestępstwo niealimentacji. Prezentując istotę, treść i charakter prawny tej kary a także zmiany wprowadzone nowelizacją z 2015 r., Doktorantka stara się na tym tle wskazać te rozwiązania legislacyjne, które są szczególnie przydatne z punktu widzenia efektywnej polityki karnej w sprawach alimentacyjnych. Należy zgodzić się z uwagą, że kara ograniczenia wolności w kształcie nadanym jej nowelizacją z 2015 r. powinna być skuteczną alternatywą dla warunkowego zawieszenia wykonania kary pozbawienia wolności, wcześniej nazbyt szeroko stosowanego. Warto dodać, że z uwagi na jej „urepresyjnienie” mogłaby stać się realną alternatywą także dla krótkoterminowej bezwzględnej kary pozbawienia wolności..

W uwagach na temat kary pozbawienia wolności Autorka skupia się na interpretacji nowych regulacji związanych z wymiarem tej kary, wprowadzonych w ramach wspomnianej nowelizacji kodeksu (art. 37 a i 37b k.k.). Autorka przyłącza się do stanowiska traktującego instytucję przewidzianą w art. 37 b k.k. nie jako karę mieszaną (t.j. karę pozbawienia wolności połączoną z karą ograniczenia wolności), ale jako dwie odrębne kary wymierzone sekwencyjnie, co argumentuje w racjonalny sposób. Podkreślając dobrodziejstwa płynące z zastosowania normy art. 37 b k.k. zastanawia się nad tym, czy mogą mieć odniesienie do sprawców przestępstwa niealimentacji. Słuszne wydają się wątpliwości Doktorantki w tym względzie, szczególnie gdy chodzi o sprawców niealimentacji w typie kwalifikowanym, gdzie - jak pisze -- zdecydowanie korzystniejsze będzie wymierzenie sprawcy maksymalnej kary pozbawienia wolności określonej w art.209§2 k.k., aniżeli kary z art. 37 b k.k. Przydatność tego rozwiązania, w sytuacji istnienia klauzul przewidzianych w art. 209 §4 i §5 k.k. jest więc niewielka (s.401). W konkluzji Autorka, stwierdza, iż mimo wprowadzenia nowelizacją z 2015 r. wielu rozwiązań mających na celu zminimalizowanie orzekania kary pozbawienia wolności wobec sprawców drobnych i średnich przestępstw, pozytywne efekty tych zmian w odniesieniu do przestępstwa niealimentacji są w praktyce niezauważalne.

8. W kolejnym rozdziale pracy (VII) Doktorantka analizuje dyrektywy i zasady wymiaru kary oraz instytucje związane z wymiarem kary (w tym środki probacyjne). Także w tych rozważaniach skupia się szczególnie na zmianach wprowadzonych nowelizacją z 2015 r. W tym kontekście analizuje art. 58 §1 k.k. przyznając, że chociaż przepis ten ma celu ograniczenie nie tylko skali stosowania kary pozbawienia wolności, ale też orzekanie jej „ w rozmiarze nie prowadzącym do nadmiernego „przeludnienia” zakładów karnych”, a to „wydatnie ogranicza możliwość wyboru rodzaju orzekanej kary w przypadku przestępstwa niealimentacji”. Zdaniem Autorki, ze względu na niską efektywność kary grzywny, a tym samym niecelowość jej wymierzania, w zasadzie pozostaje jedynie kara ograniczenia wolności z obowiązkiem wykonywania nieodpłatnej kontrolowanej pracy na cele społeczne (s.441). Stanowisko Doktorantki w tej kwestii jest dyskusyjne o tyle, że trudno przyjąć, pomimo problemów z wykonaniem grzywny, iż pozbawienie wolności jest lepszym rozwiązaniem w przypadku sprawców takiego występku, jak uchylanie się od alimentów.

Interesujące uwagi Autorki odnoszą się do instytucji odstąpienia od wymierzenia kary przewidzianej w art.59 k.k., która , jak słusznie zauważa, ma zastosowanie do stosunkowo drobnej przestępczości. Odstąpienie od wymierzenia kary na rzecz środka karnego, przepadku lub środka kompensacyjnego, choć jest rozwiązaniem poszerzającym paletę reakcji na tego rodzaju przestępstwa, ma w praktyce niewielkie zastosowanie. Doktorantka skrupulatnie analizuje charakter tej instytucji i warunki jej stosowania. Trafnie zwraca uwagę na jej przydatność w polityce karnej dotyczącej przestępstwa niealimentacji. Wyklucza jednak celowość stosowania w tym wypadku środka karnego, jakim jest świadczenie pieniężne i środka kompensacyjnego w postaci obowiązku naprawienia szkody z tych samych

powodów, które dotyczą kary grzywny. W komentowanym fragmencie rozprawy zauważalna jest pewna niekonsekwencja Doktorantki w kwestii oceny, czy obowiązek naprawienia szkody może dotyczyć zaległości alimentacyjnych, czy też nie. Na str. 453 pisze mianowicie, że „Świadczenie pieniężne oraz obowiązek naprawienia szkody nie dotyczą zaległości alimentacyjnej, którą sprawca ma uiścić na rzecz uprawnionego i stanowią co najwyżej dodatkowe wzmocnienie dolegliwości finansowej wobec osoby uchylającej się od alimentów”. Na str. 460 stwierdza natomiast, że „ „Nie ma żadnych przeciwwskazań, by zapłata zaległych świadczeń alimentacyjnych nastąpiła w wyniku nałożenia na sprawcę obowiązku naprawienia szkody bądź nawiązki na podstawie art. 46§1 i §2 k.k.”. Jak zatem Autorka traktuje obowiązek naprawienia szkody w kontekście przestępstwa niealimentacji?

Stosunkowo szeroko przedstawione są w pracy dwa środki probacyjne, tj. warunkowe umorzenie postępowania karnego oraz warunkowe zawieszenie wykonania kary i dodatkowo instytucja dozoru elektronicznego. Autorka prezentuje dwie koncepcje dotyczące skutków zastosowania instytucji warunkowego umorzenia postępowania karnego podzielając pogląd, że „warunkowe umorzenie postępowania stanowi szczególną postać odpowiedzialności karnej, choć zdecydowanie łagodniejszą od skazania”. Skazaniem jednak nie jest, mimo że podlega rejestracji w KRK.(s.470-471). To, przeważające w doktrynie stanowisko, przekonująco uzasadnia. Dość szczegółowa analiza komentowanego środka, w niewielkim stopniu odnosi się do art. 209 k.k. Doktorantka zwraca w szczególności uwagę na obligatoryjny charakter obowiązku naprawienia szkody w kontekście użyteczności warunkowego umorzenia postępowania wobec sprawców przestępstwa niealimentacji. Dochodzi do dość kategorycznego wniosku, że „celowość jego (warunkowego umorzenia postępowania) stosowania jest żadna”, głównie ze względu na ściśle majątkowy charakter środków związanych z tą instytucją (s. 471). Warto tę opinię skonfrontować z wypowiedzią zacytowaną powyżej (zawartą na s.460 rozprawy) oceniającą rolę obowiązku naprawienia szkody w kontekście instytucji odstąpienia od wymierzenia kary.

Instytucja warunkowego zawieszenia wykonania kary pozbawienia wolności została istotnie zmodyfikowana, wspomnianą już kilkakrotnie, nowelizacją kodeksu z 2015 r. Zasadniczym celem tej reformy była – jak wiadomo - zmiana struktury orzekanych kar, a w szczególności znaczne ograniczenie stosowania omawianej instytucji, m.in. poprzez dość drastyczne ustawowe zaostrzenie przesłanek jej orzekania. Jak zauważa Doktorantka, w przypadku przestępstwa niealimentacji spadek stosowania kary pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania, doprowadził do skutku odwrotnego, tj. wzrostu bezwzględnej kary pozbawienia wolności orzekanej zazwyczaj krótkoterminowo, a więc nie połączonej z wykonywaniem pracy zarobkowej (s.475). Przyczyną tego stanu rzeczy jest – zdaniem Doktorantki - ustawowy brak skutecznego środka reakcji na omawiane przestępstwo, albowiem kara grzywny nie spełnia swojej funkcji z oczywistych względów, a kara ograniczenia wolności w postaci obowiązku pracy na cele społeczne też nie przynosi oczekiwanych rezultatów, gdyż nie zapewnia poprawy sytuacji materialnej pokrzywdzonego z uwagi na brak regularności w dostarczaniu alimentów. Z tą konstatacją Autorki nie sposób

się nie zgodzić. Komentując nowy kształt instytucji warunkowego zawieszenia wykonania kary pozbawienia wolności, Autorka w oparciu o literaturę przedmiotu, trafnie wykazuje mankamenty tej regulacji, chociaż dostrzega też jej pozytywne aspekty. Jednym z nich jest rezygnacja z możliwości orzeczenia tzw. prostego warunkowego zawieszenia wykonania kary, tj. nie obwarowanego żadnymi obowiązkami. Niewątpliwie zmianą „na plus” było w tym wypadku „urealnienie” dolegliwości płynącej z orzeczenia omawianego środka poprzez wprowadzenie obligatoryjności orzeczenia środka karnego bądź obowiązku z art. 72 k.k. W przypadku przestępstwa niealimentacji, to przede wszystkim obowiązek łożenia na utrzymanie osoby uprawnionej do alimentów. Pomimo krytycznych uwag w doktrynie dotyczących art. 75a k.k. (zamiana zawieszony kary pozbawienia wolności na karę ograniczenia wolności albo grzywnę zamiast zarządzenia jej wykonania), Autorka uważa, że jest to rozwiązanie korzystne z punktu widzenia przestępstwa uchylania się od alimentów, bowiem sprawcy, wobec których wykonywane są kary nieizolacyjne, mogą w tym czasie wykonywać prace zarobkowe zwiększając szanse pokrzywdzonych na uzyskanie świadczeń alimentacyjnych (s.488-489). Tej argumentacji nie można odmówić słuszności. Krytycznie natomiast Doktorantka ocenia uchylene (ustawą z 11 marca 2016 r.), wprowadzonego nowelizacją z 2015 r. art. 60 a k.k., czego – jak stwierdza – konsekwencją było wydatne zmniejszenie zainteresowania sprawców przestępstwa niealimentacji trybem konsensualnym „odbierając im możliwość skorzystania z dobrodziejstwa nadzwyczajnego złagodzenia kary, poza wypadkami wskazanymi w art. 60§1-4 k.k.”. Ten fragment rozdziału jest opracowany bardzo dobrze, Autorka zawarła w nim wiele trafnych spostrzeżeń i ocen.

Ostatni, podjęty w rozdziale VII, wątek odnosi się do instytucji dozoru elektronicznego. Autorka dość skrupulatnie analizuje ten środek sięgając do jego genezy w polskim prawie karnym, wskazując jaką funkcję miał pełnić pierwotnie, a jaką po późniejszych zmianach legislacyjnych. Przyznaje jednocześnie, że charakter dozoru elektronicznego jest nadal przedmiotem sporów w doktrynie. Rozważania zawarte w tym fragmencie pracy, aczkolwiek interesujące, w niewielkim stopniu odnoszą się do analizowanego przestępstwa. Doktorantka, powołując się na ustawę z 2017 r. zmieniającą treść art.209 k.k. w kierunku zwiększenia efektywności uzyskiwania świadczeń alimentacyjnych, stwierdza, że cel ten pośrednio zamierzano osiągnąć „dzięki wykonywaniu przez skazanych pracy w warunkach nieizolacyjnych i stosowaniu dozoru elektronicznego” (s.500).

9. Empiryczną część pracy otwiera rozdział VIII prezentujący dane statystyczne dotyczące dłużników alimentacyjnych. Jest on niejako uzupełnieniem rozdziału II pracy komentującego ustawę z 7 września 2007 r. o pomocy osobom uprawnionym do alimentów. Myślą przewodnią rozdziału VIII jest więc zbadanie, czy założenia tej ustawy są w praktyce efektywnie realizowane. Analizowane dane statystyczne pochodzą z trzech różnych źródeł i obejmują różne okresy badawcze, a ich celem jest uzyskanie informacji nt. ściągalności świadczeń alimentacyjnych. Płaszczyzna badawcza tego rozdziału jest niewątpliwie ciekawa i

dostarcza wiele pożytecznych informacji. Należy docenić zaangażowanie Autorki w uzyskanie analizowanych danych i ich odpowiednie usystematyzowanie. Komentowany rozdział, przygotowany bardzo kompetentnie i z dużym nakładem pracy, nie jest jednak bezpośrednio, a raczej pośrednio związany z tytułem rozprawy. Podjęta w nim problematyka stanowi bowiem niejako przedpole właściwego tematu badawczego prezentowanej rozprawy. Autorka wprawdzie stara się uzasadnić celowość poszerzenia rozprawy o powyższy wątek pisząc, że „Przestępstwo niealimentacji, podobnie jak inne kategorie przestępstw skierowanych przeciwko rodzinie, zmagają się z problemem dużej i często zepchniętej do szarej strefy (zwanej także „ciemną”) liczby rzeczywiście popełnionych czynów zabronionych”, co wynika z faktu, że jeśli dochody osoby uprawnionej do alimentów przekraczają ustawowe kryterium dochodowe, to nie jest wypłacane świadczenie z Funduszu Alimentacyjnego i w konsekwencji nie jest składane z urzędu zawiadomienie o popełnieniu przestępstwa niealimentacji (s.506). Generalnie wartość informacyjna omawianego rozdziału jest duża. Przykładowo, z uzyskanych przez Autorkę danych z Ministerstwa Rodziny i Polityki Społecznej odnośnie realizacji ustawy o pomocy osobom uprawnionym do alimentów wynika, że przewidziane w niej mechanizmy i nowe środki prawne przyczyniły się do dynamicznego wzrostu liczby dłużników objętych ich działaniem. Z kolei z danych zawartych w raportach Biura Informacji Gospodarczej wynika, że w 2020 r. dług alimentacyjny wyniósł prawie 11,5 mld. zł. i dość szybko rośnie, bowiem w czerwcu 2021 r. osiągnął ponad 13 mld.zł. Skala zjawiska jest zatem ogromna.

Wnioski Autorki płynące z badań są przemyślane. Regulacje prawne wprowadzone ustawą o pomocy osobom uprawnionym do alimentów Doktorantka ocenia jako niewystarczające. Stwierdza m.in. niewydolność aktualnego systemu prawnego, skoro „pomimo znacznych nakładów finansowych czynionych w ramach Funduszu Alimentacyjnego, zdecydowana większość należności nie została odzyskana, a wręcz przeciwnie, stale wykazuje tendencję wzrostową (s.553). Nie napawa optymizmem ustalenie Autorki, że Polska wśród krajów Unii Europejskiej ma jeden z najniższych wskaźników ściągłości alimentów. Dobrowolnie alimenty uiszcza zaledwie 16-17 % zobowiązanych, podczas gdy średni wskaźnik w krajach UE wynosi 80%. Na koniec warto zwrócić uwagę na interesujące ustalenie Autorki, iż na niską ściągłość świadczeń alimentacyjnych znaczący wpływ ma przyzwolenie społeczne na zjawisko niealimentacji, które jest traktowane jako czyn mniejszej wagi (aż 62% badanych jako przyczynę niepłacenia alimentów wskazało właśnie przyzwolenie społeczne) (s.556). Wartościowy materiał badawczy zawarty w komentowanym rozdziale mógłby z powodzeniem zostać wykorzystany do publikacji jako odrębne studium, ewentualnie w połączeniu z materiałem zaprezentowanym w rozdziale II pracy.

10. Rozdział IX zawiera statystyczny materiał badawczy pokazujący, jak w praktyce ścigane i karane jest przestępstwo niealimentacji. Uzyskane dane są opatrzone szczegółowym i obszernym komentarzem (rozdział liczy blisko 150 stron). Badania empiryczne są walorem każdej pracy doktorskiej, stanowią bowiem indywidualny, samodzielny wkład doktoranta w rozprawę. W założeniu są ilustracją i weryfikacją tez i ustaleń zawartych w teoretycznej

części pracy. Należy zatem generalnie docenić inwencję Autorki w tym zakresie. Jakość badań zależy od rzetelności warsztatu naukowego, w tym doboru reprezentatywnej próby badawczej, umiejętnej analizy danych, co oznacza również stosowną zwięzłość w prezentacji i opisie zgromadzonych danych. Nie mniej istotna jest też strona merytoryczna, a więc wybór takich wątków badawczych, które mają największe znaczenie z punktu widzenia polityki karnej realizowanej w ramach danej instytucji. Przedstawione w tym rozdziale informacje statystyczne obrazują politykę karną realizowaną po wejściu w życie nowelizacji kodeksu karnego z 20 lutego 2015 r. i następnie zmian wprowadzonych ustawą z 23 marca 2017 r. w odniesieniu do przestępstwa niealimentacji. Materiał badawczy jest bardzo obfity i zróżnicowany, albowiem pochodzi z wielu źródeł, m.in. z Ministerstwa Sprawiedliwości, Centralnego Zarządu Służby Więziennej, Prokuratury Krajowej czy Systemu Informacji Policji. Autorka dokładnie charakteryzuje te źródła z punktu widzenia ich przydatności w analizie konkretnego zagadnienia badawczego, jak też zakres pozyskanych informacji. Na pochwałę zasługuje determinacja Autorki w zgromadzeniu takiej bazy danych, pomimo nierzadko występujących trudności w ich skompletowaniu z uwagi na brak dostępności.

Doktorantka dobrze uzasadnia cel badań i definiuje problemy, które są przedmiotem analizy statystycznej. Koncentruje się przede wszystkim – jak zaznacza – na skuteczności rozwiązań przyjętych w nowelizacji art. 209 k.k. (z 2017 r.) z punktu widzenia eliminacji zjawiska niealimentacji i zmiany struktury orzekanych kar, przy wyraźnej preferencji kar wolnościowych (s.562). Jednym z ciekawszych wątków podjętych przez Autorkę, jest zbadanie skali zjawiska wykonywania w Zakładach Karnych pracy zarobkowej przez skazanych za uchylanie się od alimentów w kontekście uiszczania przez nich zaległości alimentacyjnych.

Prezentując przestępstwo niealimentacji w świetle statystyk policyjnych, prokuratorskich i sądowych, Autorka bardzo szczegółowo operuje liczbami bezwzględными. W wykresie 1.1. (stwierdzone przestępstwa w latach 2000-2018) pokazuje dynamikę wzrostu przestępstwa niealimentacji na tle ogółu przestępstw przeciwko rodzinie. Obraz ten byłby bardziej czytelny, gdyby został przedstawiony w liczbach względnych. Podobnie sytuacja wygląda w kolejnych wykresach. W ramach komentowanych ustaleń, Autorka zwraca uwagę na gwałtowny wzrost stwierdzonych przestępstw uchylania się od alimentacji w 2018 r., tj. po wejściu w życie ustawy z 2017r. zmieniającej treść art. 209 k.k., jednocześnie wykazuje, że pomimo wzrostu ogólnej liczby skazań z art. 209 k.k., spadła liczba skazań z zastosowaniem trybów konsensualnych (s. 580). Znamienny jest też fakt, że liczba prawomocnych skazań w 2018r. wzrosła blisko 6-krotnie w stosunku do roku poprzedniego. W prezentacji warto byłoby obliczyć współczynnik wzrostu skazań z art. 209 k.k. przyjmując za podstawę np. rok 2000. Taki wykres pokazałby lepiej dynamikę zmian w obrębie badanego czynnika. Podobnie w innych przypadkach..

Obszerną część rozdziału (80 stron) wypełnia analiza statystyczna środków represji stosowanych wobec sprawców przestępstwa niealimentacji. (pkt.3). Zdaniem recenzenta,

prezentacja poszczególnych kar powinna być poprzedzona zbiorczym zestawieniem obrazującym strukturę kar (w badanym okresie) z uwzględnieniem udziału procentowego każdej z nich (grzywna samoistna, grzywna obok pozbawienia wolności, kara ograniczenia wolności, kara pozbawienia wolności bezwzględna, kara pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem wykonania, tzw. kara mieszana) w ogólnej liczbie prawomocnych skazań w danym roku. Wprawdzie w analizie danych dotyczących udziału każdej z kar, czy to w globalnej liczbie wymierzonych kar danego rodzaju, czy tylko w obrębie przestępstwa niealimentacji, Autorka stara się uwzględniać wskaźniki procentowe, to jednak wydaje się, że wobec ogromu szczegółowych informacji, dla większej przejrzystości obrazu polityki karnej, w prezentacji w postaci wykresów (zestawień) powinny być uwzględnione także dane wyrażone w liczbach względnych. Należy dodać, że prezentacja graficzna wyłącznie w liczbach bezwzględnych, bez żadnego odniesienia (podstawy) jest mało miarodajna (np. wykres 8.2 (s. 630). Niektóre wykresy mogłyby być w ogóle pominięte z uwagi na niewielką skalę stosowania określonego środka, a tym samym małe znaczenie w polityce karnej (np. wykres 8.1., s.628). Przykładowo wykres 10.1 (s.636) można uznać za dobrze skonstruowany z porównawczego punktu widzenia, niemniej jednak wyraźnie odczuwalny jest brak przełożenia liczb bezwzględnych na wartości procentowe. Innym przykładem liczbowej prezentacji danych bez odniesienia do jakiegokolwiek podstawy, jest wykres 10.2.(s.639). Czytelnik nie jest w stanie na podstawie tego wykresu zorientować się, czy np. 2074 skazania na karę pozbawienia wolności (w 2017 r.) oznaczały relatywnie wzrost czy spadek orzekania tej kary.

Pomimo powyższych uwag, trzeba stwierdzić, że Autorka z analizy danych wyciąga logiczne i konstruktywne wnioski. Poczynione ustalenia konfrontuje z założeniami kryminalnopolitycznymi obu wskazanych wcześniej ustaw (z 2015r. i 2017 r.). Interesująco przygotowany fragment rozdziału odnosi się do stosowania w praktyce dozoru elektronicznego, gdzie Autorka m.in. powołuje się na badania aktowe przeprowadzone przez K. Mamaka („Funkcjonowanie dozoru elektronicznego w świetle badań aktowych, CzPKiNP 2014, nr 6). Doktorantka trafnie zauważa, że liczby skazanych zwolnionych z zakładów karnych i skierowanych do odbycia reszty kary w systemie dozoru elektronicznego nie wskazują na to, że ten środek ma większego wpływu na spadek przeludnienia zakładów karnych. Komentowany, dość rozbudowany fragment pracy, w wąskim tylko stopniu odnosi się do przedmiotowego przestępstwa, niemniej jednak zawiera wartościowy materiał poznawczy. Na użytek publikacji powinien być jednak ujęty bardziej syntetycznie. Z uwagi na relatywnie spory udział przestępstwa niealimentacji w stosowaniu dozoru elektronicznego w skali ogólnej (w latach 2017 i 2018), wskaźniki procentowe są szczególnie pożądane w wykresie 13.1. (s.677).

Ostatnia kwestia, którą Autorka analizuje statystycznie dotyczy dość istotnego – z punktu widzenia przestępstwa niealimentacji - problemu zatrudnienia w zakładach karnych osób skazanych za to przestępstwo. Również ten fragment rozdziału poprzedzony jest dość szczegółowymi informacjami statystycznymi na temat ogólnego stanu zatrudnienia

skazanych oraz przyczyn braku zatrudnienia. Jako główną przyczynę wysokiego wskaźnika niezatrudnienia osób osadzonych w Zakładach Karnych Doktorantka wskazuje brak pracy. W końcowej części odnosi się do skazanych za czyn z art. 209 k.k. Z ustaleń Autorki wynika, że odsetek ogółu skazanych w skali roku wykonujących pracę w Zakładach Karnych jest relatywnie bardzo niski.

W podsumowaniu Autorka zaznacza, że dane statystyczne dotyczące przestępstwa uchylania się od alimentów oparto na obiektywnych i rzetelnych źródłach informacji. Z tą uwagą należy się zgodzić i raz jeszcze docenić wkład Autorki w zgromadzenie tak dużej ilości danych i z tak wielu źródeł, jak również szczegółowe przeanalizowanie tego materiału. Doktorantka przypominając założenia nowelizacji z 2015 r., jak też zmian wprowadzonych do art. 209 k.k. ustawą z 2017 r. stwierdza, że analiza statystyczna wykazała dość niską skuteczność rozwiązań prawnych w praktyce. Przykładowo, wbrew zapowiedziom ustawodawcy, wobec sprawców niealimentacji wzrosła liczba skazań na karę pozbawienia wolności, w tym na bezwzględną karę pozbawienia wolności. Po zmianach w treści art. 209 k.k. zwiększył się znacząco udział przestępstwa niealimentacji w strukturze wszystkich stwierdzonych przestępstw. Doktorantka zwraca uwagę na małą efektywność stosowania kary izolacyjnej wobec sprawców przestępstwa z art. 209 k.k. słusznie twierdząc, że pobyt tej kategorii sprawców w zakładzie karnym działa destrukcyjnie, a nie resocjalizacyjnie (s.702), dlatego znacznie lepszym rozwiązaniem jest wykonanie kary pozbawienia wolności w systemie dozoru elektronicznego.

Wnioski z analizy statystycznej są prawidłowo sformułowane i niewątpliwie stanowią cenny materiał poznawczy. Można jednak odnieść wrażenie, że analiza statystyczna jest miejscami zbyt obszerna i zbyt drobiazgową. Uwaga ta dotyczy prezentacji ogólnego obrazu polityki karnej, realizowanej po 2015 r. Warto dodać, że obraz tej polityki był już wcześniej przedmiotem kilku opracowań, szczególnie autorstwa Mirosławy Melezini (np. Tendencje w polityce karnej po reformie prawa karnego z 2015 r. (w:) Racjonalna sankcja karna w systemie prawa, red. P.Góralski, A. Muszyńska, Warszawa 2019.) Bardziej syntetyczne ujęcie całej prezentacji statystycznej i poprzestanie na informacjach mających znaczenie w kontekście głównego wątku tematycznego byłby pożyteczne, zwłaszcza gdyby Autorka zdecydowała się na opublikowanie rozprawy.

11. Zakończenie, ujęte jako rozdział X, stanowi podsumowanie wywodów Autorki, zawiera wnioski i propozycje *de lege ferenda*. Autorka zwraca uwagę na mankamenty systemu ochrony obowiązku alimentacyjnego stwierdzając, że ochrona na płaszczyźnie cywilno-administracyjnej nie jest efektywna. W tym kontekście Doktorantka przedstawia różne propozycje rozwiązań mających na celu wzmocnienie skuteczności tego rodzaju ochrony. Oceniając rozwiązania przyjęte w prawie karnym proponuje dwa kierunki zmian, tj. wyeliminowanie kary pozbawienia wolności z sankcji art. 209 k.k. i oparcie reakcji karnej na dwóch karach wolnościowych oraz niektórych środkach karnych. Drugie rozwiązanie, przy założeniu utrzymania kary izolacyjnej, przewiduje obowiązek pracy zarobkowej w zakładzie

karnym i przekazywanie wynagrodzenia osobom uprawnionym do alimentów. Uchylenie się od pracy zarobkowej, skutkowałoby możliwością zastosowanie dalszych środków represji, np. zakazu korzystania z przepustek. O ile pierwsza propozycja nie budzi wątpliwości, to druga jest co najmniej dyskusyjna. W dalszej części Autorka wypowiada się jednak za utrzymaniem bezwzględnej postaci kary pozbawienia wolności, „gdyż stanowi ona skuteczny rodzaj środka prewencyjnego i powoduje realną obawę sprawców przed popełnieniem podobnych przestępstw w przyszłości. Należy tylko zmienić zasady jej wykonywania” (s.711).

Autorka przypominając nadrzędne i cząstkowe cele, jakie wyznaczyła sobie w rozprawie, kolejno je komentuje i ocenia w oparciu o ustalenia płynące z badań empirycznych. Przede wszystkim, na podstawie wyników badań statystycznych, stara się dać odpowiedź na pytanie, czy założenia reform (z 2015 i 2017 r.) zostały w praktyce zrealizowane. Kontrowersyjne wydają się niektóre propozycje Doktorantki odnośnie do sposobu reakcji karnej na przestępstwo niealimentacji. W kontekście kary ograniczenia wolności, którą uważa za karę optymalną dla sprawców badanego przestępstwa, pisze mianowicie, że „racjonalnym rozwiązaniem byłoby odbywanie wymienionej kary z obowiązkiem wykonywania odpłatnej pracy na cele społeczne, a całość wynagrodzenia z tego tytułu powinna być przekazywana na rzecz uprawnionych do alimentów”(s. 716). Należy zauważyć, że praca nieodpłatna na cele społeczne jest kluczowym elementem głównej postaci kary ograniczenia wolności, nawiązującej wprost do instytucji *community service*, dość powszechnie stosowanej w niektórych krajach. Pozbawienie jej tych dwóch zasadniczych cech (nieodpłatnego charakteru i celu społecznego), powoduje, że staje się zupełnie innym środkiem reakcji. Dodajmy, trudnym do przyjęcia, nawet jeśli miałby on postać środka karnego, a nie kary. Podobnie, propozycja odnosząca się do kary grzywny budzi zasadnicze zastrzeżenia. Grzywna, to tradycyjnie kara nie związana z kompensacją indywidualną. Jej istotą jest dolegliwość ekonomiczna wyrażająca się w uszczupleniu majątku skazanego na rzecz Skarbu Państwa. W postaci zaproponowanej przez Doktorantkę zatracą swój tradycyjny charakter, aczkolwiek można byłoby rozważyć jakąś formę sugestii w wyroku, aby w ostatecznym rozrachunku zasiliła państwowe fundusze związane ze świadczeniami alimentacyjnymi. Niektóre dalsze propozycje Autorki, jak np. zakaz prowadzenia pojazdu stosowany wobec sprawców niealimentacji, też mogą być nieco dyskusyjne. Niemniej jednak należy docenić determinację Autorki w poszukiwaniu bardziej skutecznych środków i metod egzekucji świadczeń alimentacyjnych, tak aby zapewnić jak najlepiej ochronę interesów osób uprawnionych do alimentów.

III. Uwagi końcowe. Konkluzja

Recenzowana praca jest niewątpliwie opracowaniem wartościowym. Badane przestępstwo uchylenia się od alimentów zostało przez Doktorantkę uwzględnione kompleksowo. Wielowątkowość rozprawy jest z pewnością jej atutem. Zgromadzony bogaty materiał badawczy Autorka postanowiła wykorzystać w jak największym stopniu i w rezultacie praca

rozrosła się do znacznych rozmiarów. Tymczasem, niektóre rozbudowane wątki, nie bezpośrednio związane z tytułem rozprawy, mogłyby stanowić samodzielny materiał do publikacji np. w formie artykułu, zwłaszcza, że są bardzo dobrze przygotowane, zawierają interesujące informacje i wartościowe rozważania oraz wnioski. Na użytek publikacji takie fragmenty pracy można byłoby nieco skrócić bez uszczerbku dla jej wartości. Niemniej jednak, podkreślić należy, że rozprawa została przygotowana bardzo starannie i rzetelnie. Autorka wykazała się rozległą wiedzą i umiejętnością jej prezentowania oraz formułowania wniosków. W pracy starała się zbadać, dlaczego skala zjawiska niealimentacji jest tak duża w naszym kraju, który wypada bardzo niekorzystnie na tle innych krajów Unii Europejskiej. Całość ustaleń płynących z rozprawy prowadzi Doktorantkę do konkluzji, iż – wbrew niektórym opiniom – nie należy rezygnować z penalizacji uchylania się od alimentów, bowiem bez najskuteczniejszej – jak trafnie zauważa – ochronny, tj. ochrony prawnokarnej, zjawisko niealimentacji rozrostłoby się do niewyobrażalnych rozmiarów.

Przedstawione w recenzji uwagi nie umniejszają w żaden sposób pozytywnej oceny rozprawy. Jest ona opracowana na wysokim poziomie i oparta na bardzo bogatej dokumentacji. Autorka wykazała się umiejętnością samodzielnego myślenia i prowadzenia pracy naukowej.

W konkluzji stwierdzam, że przedłożona do recenzji rozprawa doktorska Pani mgr Katarzyny Tarnowskiej spełnia w pełni wymogi art.13 ust. 1 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach i tytule naukowym oraz stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz.U. z 2017, poz.1787 ze zm.) w związku z art. 170 ustawy z dnia 3 lipca 2018 r. Przepisu wprowadzające ustawę – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz.U. 2018, poz.1669 ze zm., co uzasadnia dopuszczenie jej do dalszych czynności w przewodzie doktorskim.

Warszawa, 28 kwietnia 2022 r.